

DIÁKTÍPUSOK.

Egy pszichológus a jellemről írva azt mondja, hogy a legtöbb ember — és a legtöbb gyermek — sem nem hófehér, mint az angyalok, sem nem fekete, mint az ördög, sőt nem is fehér és fekete csíkos, mint a zebra, hanem — egyszerűen szürke. Vagyis a fehér és a fekete, a jó és a rossz nem különülve található meg rajta, hanem úgy össze vannak vegyülve, hogy nagyon nehéz feladat elemzéssel szétválasztani.

Mikor típusokat akarunk megrajzolni, egyes jellegzetes vonásokat ki kell emelni. Talán élesebben húzzuk meg ezeket a vonásokat, mint ahogyan a tárgyilagos fényképen kiemelkednek. Szükség is van erre a kiemelésre, kihangsúlyozásra, mert éppen a különbségeket igyekszünk szembeszökővé tenni. Ez azonban ne tévesszen meg bennünket. Ezek a jellemvonások nem különálló, a többitől elszigetelten jelentkező sajátságok. Bele vannak ágyazva az egyéniségbe és a többi sajátságokkal együtt nyilvánulnak meg. Továbbá ne gondoljuk, hogy a típust képviselő egyének csak ezekből a vonásokból állanak. A legkülönbözőbb egyéneken is igen sok hasonló vonás is van, a legellen-
tétesebb típusok is sokban egyeznek egymással, csak hogy ezeket az egyezéseket hallgatagon feltételezzük, magával az emberi természettel adottaknak vesszük.

Mielőtt az egyes gyermektípusok megrajzolásához fognánk, tehát mielőtt a gyermekeket a különbözőségek alapján csoportokba osztanánk, először megkíséreljük a megegyező vonásoknak felvázolását, vagyis a tipikus gyermeknek jellemzését.

Itt is előre kell bocsátanunk, hogy bár a gyermek sok tekintetben különbözik a felnőttéktől, de nem szabad benne valami egészen különös, tőlünk minden tekintetben elütő lényt látni. Mióta a gyermekpszichológia divatba jött, mióta „felfedezték a gyermeket“, sokan hajlandók csak a különbségeket észrevenni és ezeket túlozni. Megtaláljuk ezt a félszeg álláspontot a gyermektanulmányi és neveléstani munkákban is, de szemlélhetjük a „gyermekszáj“ cím alatt mesterségesen előállított és a felnőtték észjárását eláruló kedves történetkében és adomákban. Leginkább pedig megnyilvánul egyes naiv és a gyermeket nem ismerő felnőtteknek viselkedésmódjában, beszédmodorában, midőn mindenáron le akarnak ereszkedni a gyermek alacsonyabb értelmi színvonalához és úgy beszélnek hozzája, mintha az a szegény kis lény féleszű, hibbant elméjű volna. Pedig a kis gyer-

mek is logikusan gondolkodik, mindössze kevesebb ismeretanyag áll rendelkezésére és nem olyan gyakorlott az elméje, mint felnőtt korában.

A gyermeket leginkább azzal a készséggel jellemezhetjük, amellyel a nevelő, alakító hatásokat fogadja. Mintegy elébe siet a nevelő tevékenységnek, várja, hogy képességeit, jellemét kifejlesszék. Magával hoz ugyan a világra sok adottságot, bizonyos alapsajátságokat, amelyeken nem sokat lehet változtatni, de viszont egyebekben sokkal inkább formálható, mint a felnőtt ember. Lelke kitérül a számára új és érdekes világ előtt, mohón szívja magába a benyomásokat. Ezek mély nyomokat hagynak lelkében, sokszor döntő szerepük van az egész életre. A szülők, nevelők szavai kinyilatkoztatás gyanánt hatnak rája, tetteik magukkal ragadják, nagyfokú utánozó ösztöne könnyen elsajátíttatja vele mindazt, amit környezetében tapasztal.

A gyermek lelke — ha egészséges — derűs érdeklődéssel tekint az őt környező tárgyakra, a világ felfedezésének möhő vágya hajtja állandó kutatásra. Még nem kedvetleníti el a kiábrándultság, nem akadályozzák gátlások. A kisgyermekkorban közvetlen környezete érdekli, azután meg az az irreális világ, amely a mesékben tárul fel előtte. Később, 8—12 éves korban már erősen kitérül érdeklődésének köre, a természet, a gépek, az emberi alkotások foglalkoztatják, ha nincsenek is vonatkozásban személyével, életével. A serdülőkorban azután egy másik világot iparkodik felfedezni, titkait megfejteni: saját rejtelmes énjét.

Ez a beleilleszkedés a világba, mohó felszívása a benyomásoknak, feldolgozása a felvett anyagnak mindennek beolvasztása saját egyéniségébe csodálatos, rejtelmes működése a léleknek. Kifejlesztése önmagának, a benne rejlő képességeknek, lehetőségeknek tevékenységekké való alakítása, a világnak megismerése — ez a gyermekkor nagy munkája.

Minket most elsősorban a középiskolás diák érdekel. A középiskola kora két szakaszra osztható. Az alsóbb osztályok diákja, a 10—14 éves gyermek azt a szakaszt képviseli, amelyben már megtalálta egyensúlyát a külvilággal, kiismeri magát benne, érdeklődése a valóságra, a tárgyakra irányul, működni, tevékenykedni kíván, nem szemlélődni. Impulzív, vállalkozó szellemű, a gátlások még nem bénítják. A négy felső osztály diákja a serdülő- és ifjúkor mozgalmas, néha viharos szakaszát éli. Érdeklődése a külvilág helyett saját belső világa felé fordul, idegenebb, meglepőbb ez számára, telve rejtelmekkel. Esmék foglalkoztatják, világnézeti problémák, amelyeket türelmetlen sietéssel akar megoldani. Érzelmes, kedélye erősen hullámszik. Néha minden külső ok nélkül boldogtalan, máskor ugyanígy mámoros boldogságban úszik.

A test is, a lélek is nagy fejlődésen, átalakuláson megy át, amelyet a serdülés szóval szoktak jelölni. A gyermek férfivá, nővé érik. A testi és lelki átalakulás nem történik mindig

párhuzamosan, egyidejűleg. Sokszor az egyik elmarad a másik mögött. A léleknek át kell hangolnia a testet az élet új dallamára. Ez nem megy rázkódtatások, zavarok nélkül. Innen vannak a hangulat erős kilengései. A serdülőt jellemzi a nagyotakarás: többet akar, mint amennyit bír. Elveiben radikális, mert még nincs elég tapasztalása. A serdülés elmúltával jön az ifjúkor: az átalakulás már nagyjában lezajlott, a test és a lélek összehangolása megtörtént. Helyreáll az egyensúly. A tekintet a jövő felé irányul, élettervek, eszmények foglalkoztatják az ifjút.

A diák típusának megrajzolása céljából a 10–18 éves életkornak eme képét ki kell egészítenünk néhány vonással. Ezeket a vonásokat az iskolai élete, az iskolai fegyelem, a szellemi képzés hozza létre. Bármilyen nagy eltérések vannak is diák és diák között, az értelmességnek és a tanultságnak bizonyos foka általában megtalálható bennük. Ami a középosztályt más társadalmi osztályokkal szemben jellemzi, csírájában már megvan ebben a „leendő középosztályban“.

Minden ember — és minden diák is — korának gyermeke. A ma diákja más, mint a háború előtti koré. Ez részint pszichikai hatások eredménye: a mai kor berendezése és élete ezer módon hat rá és amihez az idősebb nemzedék csak lassankint szokik hozzá, a gyermek abba beleszületik, neki már mindaz természetes, magától értetődő adottság. Hogy a mai gyermeket annyira érdeklik a gépek, hogy olyan bátran és készséggel vállalkozik nagy utazásokra, ebből magyarázható.

De van valami más, rejtelmes tényező is, amely az egyes nemzedékeket alakítja. A természet csodálatos módon gondoskodik a hiányok pótlásáról azáltal, hogy azt adja meg az újabb nemzedékeknek, ami a régebbieken nincsen meg, amire a változott viszonyok között leginkább szükség van.

A statisztika azt mutatta, hogy a háború alatt, mikor a harcatereken annyi férfi pusztult el, aránylag több fiúgyermek született, mint a béke éveiben: a természet így pótolta a veszteséget. Hasonló ehhez az, hogy ma a gyermekek születésükkel magukkal hoznak olyan lelki diszpozíciókat, amelyekre szükség van, amelyeket az idősebb nemzedékek már nem tudnak eléggé elsajátítani.

A ma diákja realisabb gondolkodású, mint a boldog békevilágé, jobban számot vet az anyagi lehetőségekkel. Azoknak a tárgyakkal, amelyek életében szerepet játszanak, pontosan ismeri az árát, tisztában van vele, hogy megérik-e azt. Számol azzal, hogy az utazás vagy nyaralás mennyibe kerül, hogyan lehet olcsóbban, jutányosabban részt venni az ilyenekben.

Életterveiben is a valósághoz igazodik. Pályaválasztásánál figyelembe veszi a kereseti lehetőségeket, a tanulmányok elvégzésének költségeit.

Érdeklődik a politika és a külpolitika iránt. Az adott helyzetre épít, nem szívesen ringatózik ábrándokban. Sokaknál erős

szociális érzéket találunk. Könnyebben túleszik magukat a társadalmi előítéleteken, mint a felnőttek.

A mai idők szerint számot vet a valósággal, de azért — legalább a nemesebb érzésű — nem megalkuvó. Könnyebben enged ábrándjaiból, mint elveiből.

A világ az utolsó évtizedekben nagyot változott. Ezért nagy a különbség a mai ifjú nemzedék és az idősebbek között és ezért nehezen áthidalható a közöttük levő szakadék. Ez a nevelőt nagyon nehéz feladatok elé állítja, mert nevelni csak a növendék lelki világának megértése, a vele való együttérzés alapján lehet. Csak azok tudnak eredményesen nevelni, akik szoros lelki kapcsolatban vannak a nevelendő nemzedékkel.

Ha egy gyermek lelki képét (pszichikai profilját) meg akarjuk rajzolni, sorba kell vennünk az összes lelki sajátságokat, tevékenységeket. Meg kell állapítanunk, hogyan működnek egyes érzékszervei, milyenek látási, hallási stb. érzetei, tud-e finom különbségeket észlelni az egyes szín-, hang- stb. árnyalatok között, milyen a fogékonysága az ingerek erősségének változásai iránt. A szemléleti képek tekintetében is igen nagy különbségeket találunk: az egyik úgyszólván csak azt veszi észre, hogy micsoda az előtte álló tárgy, a másíknál a róla nyert lelki képbe belekerülnek a legapróbb vonások is, szinte élethű, pontos fényképet készít lelkében róla. Vannak ismét, akik előtt a tárgy jellemző vonásai emelkednek ki, a többieket kevésbé méltatják figyelemre.

Az emlékezet, a képzelet, a képzetek társítása, a figyelem, a gondolkodás terén is tömördek különbséget állapíthatunk meg. Hasonlóképen az érzelmek gazdagsága, mélysége, finomsága, erőssége és a lelki élet más területeire való hatása tekintetében is. Vizsgálhatjuk továbbá az akarat erősségét, kitartását, irányát, az akaratelhatározás gyors vagy lassú voltát, a cselekvéssel való összefüggését.

Minden egyes tulajdonság alkalmas arra, hogy ennek alapján a gyermekeket csoportokba soroljuk. Tárgyalásunk folyamán mi csak néhány olyan vonást veszünk vizsgálat alá, amelyek az iskola, a nevelés szempontjából legfontosabbak.

Ilyen mindenekelőtt az értelmi képesség, az intelligencia. Sokkal könnyebb megállapítani valakiről, hogy intelligens-e vagy sem, mint azt megmondani, hogy mit értünk intelligencián. Semmiesetre sem azt, amire ezt a kifejezést a mindennapi életben legtöbbször alkalmazzák, ami inkább bizonyos társadalmi osztályhoz való tartozást és ennek a külső viselkedésben, modorban való megnyilvánulását jelenti. Az intelligencia a karakterológiában az értelemnek bizonyos képességeit jelenti. Leginkább azt a tehetséget szokták vele jelölni, amellyel az ember új, eddig ismeretlen helyzetekhez megfelelően tud alkalmazkodni. Tulajdonképpen két fontos mozzanatot különböztethetünk meg benne: az új helyzetnek felismerését; helyes megítélését (judicium) és az általa teremtetett feladat megoldásának megtalálását (invenció).

Emellett azonban vannak az intelligenciának egyéb alkotóelemei is, amelyeket nem szabad kirekeszteni belőle.

Az értelmi képességek tekintetében a diákok között hatalmas ranglétrát találunk, amelynek legfelső fokán állanak a kivételesen tehetségesek, legalsó fokain pedig a teljesen tehetségtelenek.

Kivételesen nagy tehetség ritkán kerül az ember szeme elé. Ezek között kétféle típust lehet megkülönböztetni. Vannak, akiknek csak egy irányban van rendkívüli tehetségük, például a matematika, fizika, nyelvek, irodalom terén vagy a zene iránt, más téren pedig közepesek vagy éppen tehetségtelenek. Az ilyen egyoldalú tehetségeket két altípusra lehet osztani a fejlődés menete szerint.

Az egyiknél a tehetség igen korán és már szinte teljesen kibontakozva jelenik meg, egy darabig még magasabbra ível, majd megáll és esetleg visszahanyatlik. Ezek az úgynevezett csodagyermek, akik gyermekkorukban egy irányban zseniálisak, de felnőtt korukban vagy közepes tehetségek lesznek, vagy — ami, sajnos, nem ritka dolog — lelki egyensúlyuk megzavarodik, idegrendszerük felmondja a szolgálatot.

A másik altípusban ez a korai egyoldalú tehetség csak bevezetője a későbbi fejlődésnek. Ezekben a képesség nem jelentkezik olyan túlságosan korán, nem is lép fel annyira készen, mint az előbbieknél. Nem is szoktak annyira egyoldalúak és minden más tekintetben kevésbé tehetségesek lenni, mint a csodagyermek. Ez utóbbiak rendellenes lelki alkatúak, mintha az agyuk csak egyfajta tevékenységre volna berendezve — e tekintetben fejlett emberek —, másban fejletlen, sőt fejlődésre képtelen kisgyermek. Ellenben a másik alcsoport egyéneiben az egyoldalúságot inkább az érdeklődésnek, a figyelemnek szélsőségesen egy irányba való terelődése idézi elő, anélkül, hogy más téren az átlagos értelmi színvonalat ne tudnák elérni.

Az egyoldalú tehetségekkel sokszor elég nehéz helyzetbe van az iskolának. Az olyan tanuló, aki a matematikában messze kiemelkedik társai felett, viszont a nyelvekben vagy a történelemben a gyenge tanulók között vagy talán mögött kullog, az egyik órán babérokat arat, a másikon szégyenkezik, könnyen lelki egyensúlyi zavarokba kerülhet. Elősegíti ezt környezete és az úgynevezett közvélemény is, amely rendszeren felháborodik azon, hogy egy ilyen kiváló tehetség más tárgyakból gyenge vagy rossz osztályzatot kap. Az iskolának feladata: az ilyen tanulóval iparkodjék megértetni, hogy más tantárgyakból is meg kell felelnie a kívánalmaknak, felébreszteni érdeklődését, felkelteni önbizalmát, hogy azokból is tud kellő eredményt elérni. Mindezt anélkül, hogy csökkentené az iránt a tárgy iránt való vonzódását, amelyhez rendkívüli tehetsége van.

Az igazi tehetséges diák rendszeren egy irányban mutat különös hajlamot, nem mindegy neki minden tárgy, válogat között-

tük, éppen azért, mert tehetsége van. Előfordulnak azonban néha kivételes nagy ésszel megáldott egyének, akik talán egy tárgy iránt különösebben érdeklődnek és tehetségük is e téren a legkiemelkedőbb, de a többi tárgyakban is meseze felülmúlják társaikat. Játszva tanulnak meg mindent, világos képük és tájékozottságuk van minden tárgyban. Egy ilyen tanítványom volt, aki — habár folyton betegeskedett és sokat hiányzott, — valóságos tudományosan képzett szakember volt minden középiskolai tárgyban, sőt a fizikából legalább akkora szakismerete volt, mint egy kiválóan képzett fizikatanárnak. Felnőtt korában — fiatalon — nagy sikereket ért el ebben a tudományszakban.

A következő típus az intelligencia terén az a bizonyos „tisztá jeles diák“, aki elég értelmes és tehetséges ahhoz, hogy minden tárgyból igen szép eredményt mutasson fel, anélkül, hogy valamelyikhez is különös tehetsége volna, vagy bármelyik iránt is nagyobb érdeklődéssel, vonzódással viseltetne. Jó felfogású, de inkább el tudja sajátítani az anyagot, mint eredeti gondolatokat termelni. Nagyobb a kötelességtudása, mint az érdeklődése vagy a tehetsége. Éppen ezért nem válogat, nincs benne kezdeményezés. Amit eléje adnak, azt értelmesen megtanulja. Az ilyenekkel szokott megadni, hogy az életben nem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket. Lelkiismeretes hivatások válhatnak belőlük, de nem viszik előbbre a tudományt.

Vannak könnyű felfogású, de felületes, nehezebb felfogású, lassú gondolkodású, de mélyebben járó eszű diákok. Egyikben inkább a világos ítélet, a másokban a teremtő fantázia működik, a harmadikban a szellemi munka nagyrésze inkább az emlékezetbe vésésre és megőrzésre esik.

A tehetség terén is érvényesül az a törvény, amelynek ábrázolását a Gauss-féle görbe mutatja, vagyis a többség az úgynevezett közepes tehetségű diák.

Igen sok fokozata van a gyenge tehetségnek is. Az iskola inkább csak az eredményt méri, kevésbé tudja felderíteni az összetevőknek elég nagy számát, amelyek közül mindnek szerepe van az eredmény létrehozásában, vagy pedig egyik-másik tényező fogyatékos voltának az eredménytelenségben. A kísérleti pszichológiából jól ismert intelligencia-vizsgálatok azonban eléggé megbízható módon tudnak világot deríteni ezekre az összetevőkre és egymáshoz való viszonyukra.

Sok úgynevezett gyenge tehetségű tanulónál meglepő eredményre juthatunk. Vannak esetek, mikor az értelem eléggé fejlett, de hihetetlenül gyenge emlékezőképességgel párosul és innen van a gyarló eredmény. Az emlékezetnek ez a rendellenes gyengesége rendszeren testi okokra (vérszegénység, ideggyengeség) vezethető vissza. Ugyancsak sokszor testi okai vannak a figyelem rögzítésére való képtelenségnek. Ennek következménye az, hogy a tanuló nem tud a szellemi munkában eredményt felmutatni, tehát úgy tűnik fel, mintha értelmileg volna fogyatékos. A figyelem nagyfokú gyengesége azonban gyakran lelki

zavarokban leli magyarázatát. Feldúlt családi élet, anyagi nyomorúság, túlságosan szigorú básnámód idézheti elő azt, hogy a gyermek az iskolában nem tudja a tantárgyakra irányítani a figyelmét. Gondolatai szüntelen odahaza járnak, remegve gondol arra, hogy mi vár rá otthon.

Néha a képzeletnek túlságos elevensége, csapongása vagy koraérett volta következtében nem tud a tanuló semmiféle eredményt elérni. Egyik tanítványom kisdíák korában teljesen tehetégtelennek tűnt fel (később is rossz tanuló volt). Egy alkalommal elvettem füzetét, amelybe óra alatt firkált. Történelmi drámák vázlatát (a felvonások színeinek pontos rajzával), megszerkesztette titkos írásokat stb. találtam benne. Mindez azt mutatta, hogy a gyermeknek talán a rendesnél fogékonyabb esze van, de éppen ez meg a vele kapcsolatos szellemi fegyelmezetlenség az oka, hogy a tanulásban semmire sem megy.

Mindezekben a most említett esetekben inkább látszólagos a gyenge értelmi tehetség. Vannak azonban valódi tehetégtelének is. Az ilyeneket szokták a „buta“ jelzővel illetni. Minden tanár ismeri saját tapasztalatából ezeket. A legegyszerűbb dolgokat sem tudják felfogni, megérteni. A legjobb esetben jól-rosszul betanulják a könyv szavait. Ez azonban megemészthetetlen anyag marad számukra, nem tudnak vele mit kezdeni. Nem tudják a tanultakat alkalmazni, ítélőképességük fogyatékos.

Az egyik ilyen diák magánvizsgálaton a történelemből felelt. A tanár a legjobb akarattal sem tudott kivenni belőle valamit. Jóindulatú türelemmel iparkodott gyámolítani. II. Józsefről volt szó. A mélyen hallgató diáknak a tanár elmondta, hogy II. József nem koronáztatta meg magát. Éppen ezért minek csúfolták? — kérdi feléje fordulva. A diák végre megszólalt: „Dobzse Lászlónak“, felelte.

Jellemző ez a példa azért, mert meg lehet különböztetni rajta a tudatlanságot a butaságtól. A tudatlan diáknak esetleg fogalma sincs arról, hogy mit is kell tudni II. Józsefről, de a fentebbi felelettől visszatartja józan ítélőképessége. Hasonlóképpen nem tudatlanság, hanem butaság nyilvánul meg annak a diáknak a feleletében, aki arra a kérdésre, ki volt Mária Terézia fia, azt felelte: Kossuth Lajos.

A butasággal rendszeren kapcsolatban van az érdeklődésnek majdnem teljes hiánya. Az eszes diák sem érdeklődik az iskolai tantárgyak iránt olyan módon, mint a szakember. Igen sok dolog van, amit kényszerűségből tanul meg, de nem érdekl. Vannak azonban olyan mozzanatok, amelyek felkeltik az érdeklődését. Egy szép előadás a történelemből vagy egy érdekes fizikai kísérlet a legtöbb tanuló figyelmét le tudja kötni egy időre. Ha valamelyik egyáltalában nem érdeklődik semmi iránt, biztos jele ez értelmi alacsonyrendűségének.

A korlátolt ember érzelmi világa nem szokott élénk, színes, változatos lenni. Rendszeren béketűrő, közömbös lények az ilyenek, de néha kiszámíthatatlanok. Hiányos ítélőképességüknek

következtében sokszor éppen azok, akik egyébként mindent eltűnnek, valami semmiség miatt jönnek nagy indulatba.

Érzelmek alaptónusát tekintve a korlátolt egyéneknek három alcsoportját különböztethetjük meg.

Az elsőbe tartoznak a csendes, megelégedett, derűs egyének, akik vagy nem érzik észbeli fogyatékoságuk hátrányait, vagy békésen beletörődnek ebbe. Az ilyen diákok — bár elég sokszor kemény próbára teszik együgyűségükkel tanáraiknak türelmét — alapjában véve mégis szeretetreméltók tudnak lenni. Viselkedésükben, tekintetükben ott van az alázatos kérelem: ne haragudjatok rám, nem tehetek róla, hogy ilyen ostoba vagyok.

Vannak olyanok, akik fájdalmasan átérik szellemi fogyatékoságuk átkát, az alacsonyabbrendűség érzelme állandó nyomott hangulatot, félelmet, csüggedést idéz elő bennük. Az önbizalom teljes hiánya miatt még annyit sem tudnak felmutatni, amennyi gyenge eszűktől kitelnék. A kemény bánásmód, a túlzott és oktalan szigorúság még inkább fokozhatja ezt a keserves lelkiállapotot és tragédiák előidézője lehet.

A harmadik alcsoport tagjaiban a butaság oktalan göggel, fennhéjázással párosul. Ezek azok a diákok, akikről az ember folyton hallja: „kérem, én tudom“ és nem lehet meggyőzni őket tudatlanságukról. A tanár „igazságtalan, üldözi őket“. Társaikkal hajlandók gorombán bánni, könnyen megsértődnek, állandóan támadóan védekező álláspontot foglalnak el, mintha mindig attól tartanának, hogy együgyűségükért lenézik, kigúnyolják őket. Szívesen kérkednek testi erejükkel, szüleik vagyonával, szóval mindazzal, amiben ők maradnak felül társaikkal szemben.

A valódi tompaelméjűség, tehetségihiány olyan fogyatkozás, amelyen nem igen lehet segíteni: életfogytiglan megmaradó tulajdonság. Az egyetlen helyes eljárás az, hogy olyan pályára tereljük az ilyeneket, ahol a követelményeknek meg tudnak felelni. A legnagyobb hiba pedig, ha a nem nekik való tanulmányokat rájuk erőszakolják, ha minden eszközzel iparkodnak őket évről-évre a középiskola következő osztályába átpréselni.

Van olyan eset is, amikor nem a lelki alkathoz tartozó tehetségtelenséggel állunk szemben, hanem a diák elkésik szellemi fejlődésében, később azonban kipótolja ezt a késést. Diákkorában tehetségtelennek mutatkozik — illetőleg az is — és egyszer csak „megnyílik az esze“. Humboldtól jegyezték fel, hogy tanuló korában határozottan tehetségtelen, korlátolt volt. Az ilyen persze kivételes eset. Az ilyen esetekre szeretnek hivatkozni a tehetségtelen és rosszul tanuló diákok hozzátartozói és erre támaszkodva elleneznek minden iskolai selejtezést. Helyesen jegyzi meg azonban egy gyermekpszichológus, hogy a gyermeki butaság még nem elegendő ahhoz, hogy az illetőből később Humboldt legyen.

Az értelmi képességekkel némi vonatkozásban vannak ugyanazok a típusok, amelyeket a következőkben néhány szó-

val vázolni akarunk, de sok más tényező is közrejátszik kialakításukban, különösen pedig az emocionális lelki mozzanatok.

Az aktív és passzív diák. Az előbbinek természetében van a tevékenység, akkor érzi jól magát, ha valami működést fejthet ki. Van benne kezdeményező erő, vállalkozó kedv. Sokszor a tevékenység főképen a játékban, sportokban, társainak irányításában, megszervezésében nyilvánul meg, de ha a tanárnak sikerül érdeklődését a tantárgyak iránt felkeltenie, lelkes tanuló válhat belőle. Lelkessége különösen ott nyilvánul, ahol valami rendkívüli teljesítményről van szó: tanulmányi versenyekben, valami nehéz feladat megoldásában, növénygyűjtésben, laboratóriumi munkában. A passzív diáknál a kezdeményezésnek mindig mástól kell kiindulnia, biztatni kell, hogy tegyen valamit. Egyenletes munkára — a napi feladatok rendszeres elvégzésére — be lehet állítani, de különleges dolgokra nem szívesen vállalkozik. Szeret a háttérben maradni, különösen visszahúzódik a társasjátékoktól, sporttól. A tízperces szünetekben csendesen, céltalanul járkál az udvaron, s az osztályban is szinte észrevétlen tud maradni.

Részben hasonló ezekhez az önálló és az önállótlan diák. Az előbbi inkább aktív, az utóbbi inkább passzív. De az önállóság több vonatkozásban van az értelmi képességekkel, mint az aktivitás. A tehetségtől is függ, mennyire tud a maga lábán járni és az önbizalomtól, mennyire meri ezt tenni.

Hasonlóképen sokban a szellemi képességek és az érdeklődési irány függvénye, hogy inkább elméleti vagy gyakorlati típusú lesz-e valaki. Az előbbi a gondolkodásra, az utóbbi a cselekvésre mutat hajlamot és képességet.

A következőkben négy típust rajzolunk meg, mindegyik eléggé ismeretes az iskola mindennapi életéből.

Az első: élénk, eleven eszű, de felületlen. Gyorsan tanul, könnyen felejt, nem kitartó. Érdeklődési iránya folyton változik: lelkesen hozzáfog például a növénygyűjtéshez, de hamar abbahagyja, hogy újabb kedvtelés után nézzen. Szellemi munkájában is erősen érzelmeinek hatása alatt áll. Hogy melyik tantárgyat kedveli, sokban függ a tanár személyétől és vele való bánásmódjától. Jókedvű, eleven, de könnyen indulatba jön, haragja azonban hamar elpárolog. Jó pajtás, társaival a jó viszonyt gyakran kisebb civakodások szakítják meg, de meg nem szüntetik. Rendesen, könnyedén tud előadni, „jól tudja árulni a portékáját“, többet mutat, mint amennyit valóban tud. Mivel gyorsan felejt, az ismétléseknél, a régebbi anyag előkerülésénél sokat vele baj lenni. Nem könnyen fegyelmezhető, de alapszabály véve szeretetreméltó, ő teszi színessé, elevenné az osztály képét.

A második típus képviselőiből szoktak kikerülni az igazi teheséges tanulók, akik könnyű felfogásúak, emellett emlékeztükben maradandóan megőrzik az anyagot. Sokoldalú érdeklődés, kitartás jellemzi őket. Erős akaratúak, sokszor erőszakosak, makacsok. Társaikkal való érintkezésben szeretnek szervezni, ve-

zető szerephez jutni, van is erre képességük. Nem könnyen hajlíthatók, nevelhetők, még leginkább ambíciójuk felkeltésével lehet rájuk hatni. Hajlamuk és tehetségük van az önnevelésre és önképzésre. Jövőjükre, pályájukra vonatkozólag határozott terveik vannak, amelyek mellett kitartanak.

A harmadik típus tagjai kissé nehezen tanulnak, lassú fel fogásúak, de az elsajátított anyagot jól megőrzik emlékezetükben. Előadásuk lassú, nehézkes, nem könnyen tudják azt a tudományukat sem előadni, ami valóban birtokukban van. Inkább ott állják meg helyüket, ahol kitartó, türelmes munkára van szükség, ahol van elég idejük a gondolkodásra. Csendesek, visszahúzódók, kevés az önbizalmuk. Ragaszkodók, érzelmesek, könnyen megbántódnak. Kevés a vállalkozó kedv bennük, de viszont szívósan ki tudnak tartani.

A negyedik csoportba tartoznak a közömbös, kevés érdeklődést tanúsító, kényelmes diákok. Nehezen tanulnak, gyorsan felejtenek. Allandó ösztökélésre szorulnak, de még ezzel is nehéz kitartó munkára bírni őket. Jóindulatúak, türelmesek, nem könnyen jönnek ki a sodrúkból. Eppen ezért megcsendes viselkedésük miatt a legtöbb tanár jóakarattal, elnézéssel van irántuk.

Könnyű ráismerni a négy típusban az ókorban már a görögöknél szereplő négy temperamentumra. Az elsóban a szangvinikus, a másodikban a kolerikus, a harmadikban a melankólikus és végül a negyedikben a flegmatikus diák típusát rajzoltuk.

A fentebbi négy típust legnagyobb részben a veleszületett alkati sajátosságok hozzák létre. Most két olyan típusról lesz szó, amelyeket főképen a nevelés, mégpedig a hibás nevelés alakít ki: az elkényeztetett és a túlzott szigorúsággal, ridegséggel nevelt diákról. Napjainkban — sajnos — mindkettővel nagyon gyakran találkozunk.

Az elkényeztetett gyermek megszokja azt, hogy környezete mindenben hozzája alkalmazkodik, minden szeszélyét teljesíti és így a gyermek elveszíti — helyesebben nem szerzi meg — azt a képességet, hogy ő alkalmazkodjék a külvilágnak, az emberi társadalomnak rendjéhez. Eppen ezért minduntalan kellemetlen összeütközései támadnak. Ha nem adnak neki mindenben igazat, ha nem járnak kedvében, igazságtalanságnak, üldözésnek veszi. Két különböző világban él: otthon az ő szeszélye a törvény, másutt azonban van tőle független rend és törvény is. Ez a kettősség és az utóbbi világban való kellemetlenségek, sikertelenségek meghasonlásra vezetnek. Az elkényeztetett gyermekben rendszeren igen nagy az önzés és igen kevés a szeretet mások iránt. Csodálatos, hogy azokat sem szereti, akik kényeztetik, mindent megtesznek érte. Természetesnek találja ezt és elvárja tőlük. Sokszoros tapasztalat mutatja, hogy mennyivel jobban ragaszkodnak szüleikhez a szigorúan nevelt gyermekek, mint az elkényeztetettek. Az iskolára nagy teher az elkényeztetett gyermek. Nem lehet rá hatni, jól tudja, hogy az iskola fegyelmező

eljárásával szemben otthon mindig neki adnak igazat, védelmükbe veszik.

A túlságosan szigorúan nevelt gyermeknek is hibás lesz a kapcsolata a külvilággal; csakhogy éppen ellenkező okokból. Mivel otthon úgyszólván soha sincs neki igaza, minduntalan megszidják és megbüntetik anélkül, hogy sejténé, miben hibáztott, elveszti önbizalmát, lendületét. Nem meri nyilvánítani gondolatait, érzelmeit, attól fél, hogy azonnal összeütközésbe kerül másokkal. Már az iskolában is jelentkezik a túlzott szigorúság káros volta az ilyen gyermekek: félénk, levert, zárkózott. De különösen ha kilép az életbe, nem bírja felvenni a küzdelmet. Belevették, hogy haszontalan, semmire sem való, tehát ebben a meggyőződésben nem is mer arra gondolni, hogy neki is volna helye a nap alatt, nem fejtí ki képességeit, örül, ha valahogyan, valami kis állásban eltengeti életét, kész zsákmánya a sokszor jóval értéktelenebb, de erőszakos embereknek.

Megkíséreljük még vázaltszerűen felrajzolni a könnyen és a nehezen nevelhető gyermekek néhány típusát.

Az előbbibe tartoznak mindenekelőtt azok, akik tulajdonképpen alig szorulnak nevelésre. Szerencsés testi és lelki alkatú egyének ezek, akikben megvan a tehetség, a fogékonyság, továbbá a harmónia, a lelki tevékenységeknek jól rendezettsége. A nevelésnek egyik feladata, hogy a karaktert a helyes irányban alakítsa, fejlessze, a másik pedig, hogy értékes tartalommal töltsen meg a szellemet, az értékeket átadja. Ezeknek a szerencsés kivételeknek nincsen nagy szükségük az elsőre azért, mert lelki alkatuk, jellemük már eredetileg jó, továbbá megvan bennük a helyes fejlődési irányra való hajlam. Jóknak, nemeseknek, értelmeseknek születtek; akárhogyan nevelik őket, ilyenek lesznek. Az értékek átadására meg azért nincs szükség, mert megvan bennük a képesség, hogy az értékeket felismerik, felveszik. Ez az autodidakta típus, akinek nem kell az érdeklődését felkelteni, a nehezebben felfogható dolgokat magyarázni, érdeklődik és megért mindent magától is. Olyan a lelke, mint az egészséges szervezet, amely a legszegényesebb táplálékból is meg tudja szerezni mindazt, amire szüksége van és minden káros, fertőző anyagot kilök magából, kitermeli az ellenmégét.

A könnyen nevelhető gyermekeknek másik csoportjába azok tartoznak, akik rászorulnak ugyan a kedvező nevelő hatásokra, de fogékonyak ezek iránt. Az ilyen gyermekekben nincsen meg az autodidakták önállósága, de értelmesek, érdeklődők és a jó tanárnál igen szép eredményt érnek el. Rászorulnak az erkölcsi irányításra, de lehet is őket irányítani és mind az oktató, mind a nevelő hatás maradandó lesz bennük. Igazi „tanítvány“ az ilyen, aki felveszi mesterének szellemi fegyvereit, hozzá hasonul. Az ilyen diák sorsa a neveléstől függ, lehet belőle jó, de lehet rossz ember is. Inkább passzív, befogadó természet.

Meg kell említeni végül azt a fajta diákot, akit a külszín után a legtöbben a másik, a nehezen nevelhető csoportjába so-

roznának. Telve van a tevékenység vágyával, éppen ezért nyughatatlan, rakoncátlan is néha. Az iskolában minduntalan jelentkezik, folyton ajánlkozik bárminek az elvégzésére, vállalkozó szellemű és ha valamit rábízunk, jól el is végzi. Azt azonban nehezen bírja, hogy csendben megüljön és ha erre kényszerítik, sokszor megzavarja a tanítást. Otthon is sok galibát okoz túlon-túl nagy aktivitásával. Ha azonban megtaláljuk a módját, hogyan foglalkoztassuk a benne feszülő nagy energiákat, egyszerűen megtalálja magát, kedvvel és eredménnyel dolgozik, nincs vele többé semmi baj. Olyan, mint az autónak hatalmas motorja, amely dübörög és rázza a kocsit az indulás előtt, amint azonban neki iramodhatik, símán és sebesen röpíti tova.

A nehezen nevelhető gyermekek közül is három típust említünk meg. Az első egyáltalában nem fogékony a nevelő hatások iránt. Rendesen nehéz felfogású, csak nagy kényszernek engedve tanul valamit. Érzéketlen az értékek iránt. Erkölcsi érzése fogyatékos. Közömbös minden iránt. Hiányzik belőle a másokkal való együttérzés, nem rosszindulatú, de nem is törődik senkivel és semmivel. A szép szó éppen úgy leperog róla, mint a korholás, fenyegetés.

A másíknál az a baj, hogy a nevelő hatás káros reakciókat vált ki belőle. Rosszindulatú, önféjú, dacos. Társaival goromba, a gyengébbekkel erőszakos, örömet talál bántalmazásukban. Mások szenvedését kárörömmel szemléli. Ha keményen bánnak vele, ellenszegül; a jó szó, a gyengédség gyengeségnek tűnik fel előtte, arra magyarázza, hogy most már minden szabad.

A harmadikban megvan a jóakarát, de minden hatás csak pillanatokig tart nála. Nincs akaratereje, nincs benne semmi előrelátás. Beismeri hibáját, megígéri a javulást, utána azonban mindjárt elköveti újra a hibát. Nagyon fél a büntetéstől, de csak akkor, mikor már a nyakába zúdul. Félelme azonban nem hat annyira, hogy eleve visszatartaná valamitől. Puhasága miatt nem alakítható, minden fáradságos munka kárbavész. Későbbi sorsát az határozza meg, milyen környezetbe kerül. Mivel nehéz elképzelni, hogy az életviszonyok állandó, őt kedvezően szabályozó berendezést nyújtsanak számára, legtöbbször áldozatául esik a könnyelmű barátoknak, az élvezetek csábításainak.

Tárgyalásunkban néhány gyakrabban előforduló és az iskolai nevelés szempontjából is jelentős diáktípust mutattunk be. Nem vettük figyelembe a patológikus eseteket, mert az ilyen diákoknak úgysem az iskolában, hanem gyógypedagógiai intézetekben vagy szanatóriumokban van a helyük.

Azzal, hogy diákjainkat valamelyik típusba be tudjuk sorozni, már a nevelő eljárásra vonatkozólag is nyerünk némi útbaigazítást. Természetesen a típusba sorolással még nem ismerjük meg eléggé a gyermeket. Mindegyikük egy egyén, egyedülálló jelenség, a róla ismert általános fogalmakkal, állítmányokkal sohasem meríthető ki. Az egyén latin neve — *individuum* — nagyon jellemzően fejezi ki oszthatatlan, egész voltát.

A tudományos ismeret részekre oszt, a jellemet felbontja egyes vonásokra. Az egyén megismeréséhez ennél közelebb férkőzhetünk szerencsés intuícióval, amely kivételes és legértékesebb adománya annak, akire gyermekek nevelése van bízva.

BOGNÁR CECIL.

A KÖRNYEZET ÉS AZ ISKOLÁK BELSŐ ÉLETE.

Semmiféle élőlény, de még az élettelen ásványvilág sem tudja magát kivonni azon erők hatása alól, melyeket a közvetlen környezet gyakorol rájuk. A növényi rostoknak kémiai összetétele aszerint alakul, hogy milyen összetételű annak a talajnak a vize, amelyből a növényzet gyökerén keresztül táplálkozik. A gyümölcsnek íze, cukortartalma a termőtalaj minőségének hatása alatt változik. A Balaton-melletti kőzetek piros színűek a bennük levő vas hatása következtében. A környezethez való simulást a Teremtő védekező fegyverül is adta teremtményeinek: a nyúl, a fogoly színe a szántóföld barnás színét ölti magára; máskor pedig az üldözött csak úgy tud menekülni vagy pedig úgy szerzi meg magának a léhez szükséges táplálékot, hogy környezetéhez simul s ezzel észrevétlenné teszi magát.

A legmagasabb rendű élőlény, az ember sem vonhatja ki magát környezetének hatása alól s egész valósága magán hordja annak alakító hatását nemcsak külső, tehát testi megjelenésében, hanem lelki alkatában is. Az ember magasabbrendűsége azonban mégis megnyilvánul abban is, hogy környezetének a lelkére gyakorolt alakító hatását tudatos nevelő és önnevelő munkával meg szoktatással csökkenteni tudja, sőt teljes mértékben ellensúlyozni is tudja: a gyermekszobaelmélet általában érvényes, vagyis a felnőtt elárulja magatartásában, hogy milyen volt a gyermekszobája: azonban mindkét irányban vannak olyan alakulások, hogy a felnőttnek magatartásából éppen nem lehet gyermekszobájára következtetni.

A fejlődő és alakuló emberre sok tényező gyakorol hatást, s ezek között nem utolsó hely illeti meg környezetét. A nevelőnek tehát nevelő munkájában számolni kell a környezetbeli tényezőkkel, mert munkája enélkül könnyen, sőt biztosan a sikertelenségek sorozatát fogja fölmutatni. A környezet ismerete nélkül *egyéni* nevelés lehetetlen.

Nevelő munkánkban arra törekszünk, hogy a gyermek fejlődésére káros hatást gyakoroló környezetbeli tényezőket, illetőleg azoknak hatását igyekezzünk a legkisebbre csökkenteni, legtöbbször azzal, hogy a káros mozzanatokat eltávolítjuk s oly környezetet igyekezzünk teremteni, amely a maga tiszta légkörével nevelő munkánk mellé társul szegődik.